

УДК 004:021.61(477)

DOI: 10.31866/2617-796X.6.1.2023.283984

Наталія Калюжна,*аспірантка,**Київський національний університет культури і мистецтв,**Київ, Україна,**ТІВ – Інформаційний центр науки і техніки імені Лейбніца**та університетська бібліотека,**Ганновер, Німеччина**natalka.kaliuzhna@gmail.com**<https://orcid.org/0000-0003-3154-8194>*

УПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мета статті – провести всебічний, об'єктивний і критичний аналіз результатів досліджень, присвячених питанню вивчення відкритого доступу в Україні з метою оцінки поточного стану теми та визначення аспектів, які потребують глибшого вивчення для розробки дієвого механізму впровадження принципів відкритого доступу на практиці.

Методи дослідження. Застосовано метод нарративного огляду літератури з визначеною пошуковою стратегією та критеріями відбору публікацій у чотирьох базах даних, таких як Dimensions, Scopus, Web of Science та депозитарій електронних копій «Наукова періодика України». Критеріями включення були статті, які опублікували автори, афілійовані з українськими установами.

Наукова новизна полягає в тому, що проведений аналіз літератури допоміг розширити та поглибити знання про тематичні напрями дослідження відкритого доступу в Україні; виявити невідомі раніше зв'язки та протиріччя між дослідженнями й ідентифікувати сфери, що потребують додаткового вивчення, серед яких, зокрема, дослідження факторів та бар'єрів, які сприяють або перешкоджають українським авторам поширювати свої праці у відкритому доступі, динаміка зростання та особливості розподілення частки публікацій у відкритому доступі за роками та галузями знань, форми роботи бібліотекарів і сервіси підтримки поширення публікацій у відкритому доступі.

Висновки. Відкритий доступ є одним з основних складників відкритої науки. Він слугує інструментом для прискорення обміну знаннями, розвитку науки, сприяє усуненню нерівності та допомагає у вирішенні низки глобальних проблем. Дослідження українських науковців фокусуються на 4 основних напрямках дослідження відкритого доступу: розробка політик відкритого доступу на рівні установ і держави, упровадження інституційних репозитаріїв, започаткування журналів відкритого доступу та врегулювання питання авторського права в умовах відкритої наукової комунікації.

Ключові слова: відкритий доступ; відкрита наука; репозитарії; авторське право; журналі відкритого доступу.

Вступ. Відкритий доступ (ВД) як набір принципів і практик, які забезпечують безперешкодний доступ до рецензованих наукових творів у режимі онлайн, є багатоглядним об'єктом вивчення. Спектр досліджень відкритого доступу охоплює питання авторського права, видавничих бізнес-моделей, якості проведення рецензування, функціонування хижачьких журналів і легітимності існування концепту відкритого доступу в призмі наукової комунікації в цілому (Tennant et al., 2019). Присутність декількох ключових суб'єктів, зокрема грантодавців та організацій, які фінансують наукові дослідження, видавців наукової літератури, бібліотек, університетів та, власне, авторів, також сприяє комплексності цього питання, а відтак і вимагає консолідації зусиль для впровадження принципів ВД на практиці.

За останні 20 років проведено низку наукових розвідок з метою дослідження переваг відкритої моделі наукової комунікації, результати яких вказують на позитивні економічні, соціальні й академічні переваги. Наприклад, ВД значно впливає на масштаб розповсюдження наукової літератури та дає змогу легко її шукати й повторно використовувати як у освітніх, так і в дослідницьких цілях, географічно розширює читачьку аудиторію (Norf et al., 2022). Крім того, ВД має потенціал зайняти нішу сталого видавничого бізнес-моделі та бути вигідним компаніям, що займаються науково-технічними розробками, організаціям охорони здоров'я та волонтерським осередкам (Tennant et al., 2016). 47,8 % досліджень, які ставили за мету дослідити, чи цитуються публікації ВД частіше ніж ті, які опубліковано у журналах, що поширюються на умовах передплати, підтвердили цю гіпотезу. 23,9 % з них не виявили загальної переваги, проте знайшли докази, що для конкретних журналів і часових проміжків така перевага все ж існувала (Langham-Putrow, Bakker and Riegelman, 2021). Для бібліотек основною перевагою ВД є зниження вартості на знання, а відтак і наявність бюджету, який можна перерозподілити на інші потреби (Tennant et al., 2016). ВД розглядають як один із факторів посилення демократичних суспільств та інструмент усунення епістемологічної нерівності в контексті доступу до знань та інформації (Taswell, 2022), а також для просування та досягнення цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ООН) (Muth and Salvador Lopez, 2021).

Зважаючи на таку кількість і значущість ВД, уряди країн приймають політики щодо збільшення частки наукової літератури у відкритому доступі. Переважно такі політики реалізуються в межах планів відкритої науки. У жовтні 2022 року Кабінет Міністрів України схвалив розпорядження «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки», один з пріоритетних напрямів якого передбачає роботу над забезпеченням відкритого доступу до наукових результатів і науково-технічної інформації.

Мета дослідження – провести всебічний, об'єктивний та критичний аналіз результатів досліджень, присвячених питанню вивчення відкритого доступу в Україні та визначити, які аспекти потребують детальнішого вивчення з метою розробки механізмів їх впровадження на практиці.

Результати дослідження. Це дослідження являє собою нарративний огляд літератури, що висвітлює питання вивчення аспектів відкритого доступу в Україні. Нарративний огляд літератури як один з типів огляду літератури має описовий характер та використовується з метою всебічного, об'єктивного й критично-

го синтезу результатів досліджень з певної теми (Onwuegbuzie and Frels, 2016). Однією з характерних рис цієї категорії оглядів є те, що вони не мають на меті розширити літературу, а скоріше надають свого роду звіт про стан опублікованих досліджень, які наявні на момент написання огляду (Xiao and Watson, 2019). Наративний огляд літератури ще називають несистематичним оглядом літератури, який слугує зручним інструментом представлення багатоаспектного погляду на конкретну дослідницьку проблему й часто описує її історію, розвиток і шляхи вирішення (Green, Johnson and Adams, 2006).

Бібліографічний пошук літератури проведено в січні 2023 року, використовуючи можливості розширеного пошуку вебінтерфейсів 4-х баз даних: Dimensions, Web of Science, Scopus та депозитарію «Наукова періодика України». Пошук за ключовими словами «відкритий доступ», «Open Access» здійснено в назві, анотаціях і ключових словах публікацій. Результати пошуку охоплювали публікації авторів, афілійованих з українськими закладами вищої освіти та науковими установами періоду 2002–2020 рр. Детальну стратегію пошуку подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Пошукова стратегія в Dimensions, WoS, Scopus та депозитарії
«Наукова періодика України»**

Назва ресурсу	Пошуковий запит
Dimensions	“Відкритий доступ/Open Access” Publication Year 2022 OR 2021 OR 2020 OR 2019 OR 2018 OR 2017 OR 2016 OR 2015 OR 2014 OR 2013 OR 2012 OR 2011 OR 2010 OR 2009 OR 2008 OR 2007 OR 2006 OR 2005 OR 2004 OR 2003 OR 2002, Ukraine Country/Territory
Web of Science	TS=(«Open Access») and 2022 or 2021 or 2020 or...or 2002 (Publication Years) and UKRAINE (Countries/Regions)
Scopus	TITLE-ABS-KEY(«Open Access») AND (LIMIT-TO (AFFILCOUNTRY, “Ukraine”)) AND (LIMIT-TO (PUBYEAR,2022) OR LIMIT-TO (PUBYEAR,2021) ...LIMIT-TO (PUBYEAR,2002))
«Наукова періодика України»	Пошук за ключовими словами та за назвою публікації “Відкритий доступ” / “Open Access”

Пошуковий запит дав такі результати: Dimensions n = 382, Web of Science n = 294, Scopus n = 226 та «Наукова періодика України» n = 8. Загальна кількість записів n = 910. Після дедублікації записів і скринінгу відібрано 15 публікацій для аналізу.

Відібрані публікації опубліковано в період з 2007 по 2022 роки. За типом публікації домінують наукові статті n = 10, тези конференцій n = 4 та редакційні статті n = 1. Робота з переліком (15 відібраними публікаціями) дала змогу виокремити 4 ключових підтеми в межах дослідження відкритого доступу в Україні. Зокрема, (1) відкритий доступ та збереження авторського права, (2) політики відкритого доступу, (3) розвиток системи репозитаріїв та (4) журнали відкритого доступу (рис. 1).

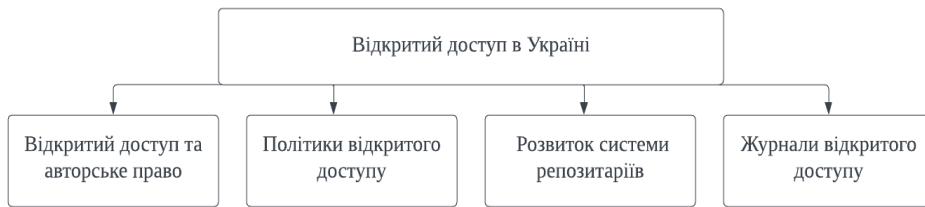

Рис. 1. Тематичний розподіл публікацій про відкритий доступ за період з 2002 по 2022 роки

Відкритий доступ та авторське право. Врегулювання питань авторського права в умовах поширення результатів наукових досліджень у вільному доступі залишається актуальним і дискусійним. Незважаючи на той факт, що Будапештська ініціатива відкритого доступу закликає авторів зберігати за собою виключне право на свої наукові твори з метою уникнення обмежень на їх вільне поширення, така опція не завжди є доступною. У сучасній системі наукової комунікації під час оформлення договірних відносин між авторами та видавництвами наукової літератури передбачено три варіанти врегулювання питання авторського права. Зокрема, перша модель передбачає, що всі права на опублікований твір залишаються в автора; друга – що автор передає видавцю майнові права; третя – що видавець отримує виключні права на публікацію, а відтак і права на відтворення, розповсюдження та створення похідних творів на основі оригінального твору тощо (Калініна-Симончук, 2022). Інший акцент дослідниця робить на важливості ліцензій Creative Commons, які слугують стандартизованим інструментом збереження авторських прав, а також виконують функцію інформування користувачів про те, на яких умовах можна використовувати, поширювати чи модифікувати твори відповідно до зазначеного типу ліцензії (Калініна-Симончук, 2022).

В. Троцька у своїй публікації досліджує питання дотримання авторського права в умовах вільного доступу до опублікованих наукових праць, важливість дотримання особистих немайнових прав авторів, таких як забезпечення цілісності твору та зазначення імені автора під час цитування. Дослідниця провела паралель з українським чинним законодавством щодо убезпечення творів авторів від їх спотворення чи перекручування. Зокрема, наводить ст. 439 Забезпечення недоторканності твору Цивільного кодексу України та ст. 14 Особисті немайнові права автора Закону України «Про авторське право і суміжні права», а також вимоги щодо зазначення імені автора, передбачені в державних стандартах і законодавстві про видавничу діяльність (Троцька, 2020).

Політики відкритого доступу. Із січня 2007 року у правовому полі України з'явилася законодавча вимога щодо поширення результатів наукових досліджень, профінансованих коштом державного бюджету, у вільному доступі. Однак з огляду на фінансові, технічні й організаційні питання цю вимогу не було імplementовано (Kuchta, 2008). Водночас академічна спільнота, зокрема бібліотекарі, виступає як пропонент відкритого доступу, активно працює над упровадженням інституційних репозитаріїв і політик ВД у низці університетів та наукових установ

країни (Kuchma, 2007). Як показує практика закордонних країн, найдієвішим методом збільшення частки публікацій у відкритому доступі є політики грантодавців. Мандати на оприлюднення публікацій у журналах і на платформах відкритого доступу є соціально відповідальним кроком, який забезпечує повернення інвестицій у науку й технології та приносить користь суспільству. Проте Міністерство освіти і науки України, яке також фінансує наукові проекти, не має такої вимоги. У період з 2020 по 2022 роки лише 46 % публікацій у Scopus та 51,3 % у WoS Core Collection, які профінансовані коштом державного бюджету, були у відкритому доступі (Цюра та Цибенко, 2022).

Розвиток системи репозитаріїв. Добре організовані інституційні репозитарії зберігають інтелектуальний продукт установи, сприяють науковій комунікації, забезпечують безперервний доступ до результатів дослідження, покращують контроль наукових знань, а також можуть впливати на монополію наукових журналів. Інституційний репозитарій передає інституційний престиж і демонструє наукову, соціальну й економічну значущість дослідницької діяльності установи (Lazarenko et al., 2022). Глобальний тренд упровадження інституційних репозитаріїв з'явився в Україні в жовтні 2005 року. У цей час декілька університетів і наукових установ, керуючись підходом «знизу до гори», розпочали роботу над упровадженням цифрових архівів для зберігання, управління і поширення наукових публікацій та інших видів наукової інформації, що зберігається в цифровому форматі. Зокрема, це були Житомирський державний університет імені Івана Франка, Український католицький університет, Києво-Могилянська академія, Львівський національний університет імені Івана Франка та Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. Дві установи з Національної академії наук – Інститут програмних систем НАН та Інститут біології південних морів (Kuchma, 2008). Згодом простежувалося підвищення їхнього рейтингу у Webometrics Ranking of World Universities, рейтингу університетів, який складається за результатами вебометричних досліджень. Крім того, інституційні репозитарії можуть забезпечити додаткові метрики, такі як кількість завантажень і переглядів публікацій, що може бути корисним для оцінки впливу досліджень і наукових публікацій (Ярошенко, 2001).

Л. Бакуменко торкається теми створення та функціонування корпоративних інституційних електронних архівів в Україні. Зокрема, досліджує корпоративний проєкт ElibUkr, одним з ключових напрямів якого було представлення українських наукових й освітніх матеріалів у відкритих електронних архівах. У межах проєкту започатковано мультидисциплінарний електронний архів ElibUkr-OA, цільовою аудиторією якого мали стати установи, у яких не було власних репозитаріїв. Іншим прикладом корпоративної взаємодії був галузевий репозитарій «Відкритий електронний архів громадянського суспільства» для депонування видань і документів неурядових організацій України (Бакуменко, 2012).

В Україні також функціонує Національний репозитарій академічних текстів (НРАТ), основним завданням якого є сприяння розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності через поліпшення доступу до академічних текстів і сприяння академічній доброчесності. Станом на жовтень 2022 року у НРАТ містилося понад 255 тис. повних академічних текстів, у тому числі 123 тис. звітів

науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) і 132 тис. дисертацій. База репозитарію постійно поповнюється як архівними матеріалами, так і нещодавно оприлюдненими академічними текстами (Чмир, 2022).

Журнали відкритого доступу. Переважна більшість українських фахових наукових журналів є журналами відкритого доступу, які не беруть плату з авторів, а інфраструктуру видавничого процесу забезпечують академічні установи або фінансують професійно організовані наукові асоціації чи товариства, на базі яких вони видаються (Novikov, 2020). Незважаючи на кількість офіційно зареєстрованих журналів, яка перевищує 3 тис. видань, видавничі практики потребують покращення. Таке явище пояснюють недостатнім фінансуванням і відсутністю дієвого контролю та моніторингу видань (Novikov, 2020). Станом на 2019 рік лише 116 українських наукових журналів індексувалися в міжнародних базах даних цитувань Scopus та Web of Science. Варто зазначити, що найбільше труднощів для представлення своїх напрацювань у престижних міжнародних журналах виникає в представників гуманітарних наук (Савенкова, 2019). Щодо програмного забезпечення для підтримки й управління редакційно-видавничими процесами електронних журналів, то OJS розглядають як оптимальний варіант. Завдяки широкому набору функціональних можливостей і потужних інструментів для управління все більше редакцій зупиняє свій вибір на ньому (Kuzmenko et al., 2022).

Фрагментарні дослідження частки публікацій відкритого доступу трапляються переважно в окремих установах. Наприклад, дослідниці з Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (НУК) дійшли висновку, що об'єктивна оцінка публікаційної активності установи можлива лише з урахуванням аналізу представленості доробку авторів у відкритому доступі. Бібліометричний аналіз результатів публікаційної активності НУК показав, що найбільшу частку статей опубліковано в так званих золотих журналах відкритого доступу – 31 %, а серед публікацій, які отримали найбільше цитувань, були ті, які оприлюднено в закордонних журналах у співавторстві з іноземними колегами. Щодо рекомендацій для збільшення частки публікацій відкритого доступу, то Т. Костико та Т. Королова (Kostyrko and Korolova, 2021) запропонували декілька заходів. По-перше, запровадити матеріальне та нематеріальне заохочення для авторів, які поширюють результати своїх досліджень у журналах відкритого доступу. По-друге, активніше розміщувати наукові праці у спеціалізованих архівах та інституційних репозитаріях. По-третє, працювати над розширенням міжнародної співпраці та спільної роботи над проектами. Ці заходи мають на меті підвищення важливості публікацій відкритого доступу та стимулювання науковців до активнішого їх використання. Якщо такі заходи будуть упроваджені, вони можуть сприяти розвитку науки та забезпеченню доступності наукових результатів для широкого загалу.

С. Назаровець та М. Назаровець (Nazarovets and Nazarovets, 2018) у дослідженні про публікаційну поведінку аспірантів бібліотечно-інформаційної спеціальності з'ясували, що серед закордонних фахових видань українські аспіранти надають перевагу для оприлюднення результатів своїх робіт саме журналам відкритого доступу. Зокрема, з 18 проаналізованих журналів 15 – журнали відкритого доступу, однак вони не були зареєстровані в Директорії журналів відкритого

доступу (DOAJ). Питання відкритого доступу з погляду користувачів, забезпечення інформаційних потреб дослідників, а також необхідності забезпечення постійного ліцензійного доступу до наукової літератури, що є критичним для створення сприятливих умов для наукової діяльності, також досліджували українські науковці. Аналіз завантаження наукових публікацій з піратського онлайн-ресурсу SciHub за 2017 рік показав, що найбільшу кількість публікацій завантажено з таких галузей знань як хімія, фізика й астрономія. Друга сходинка за популярністю належить медичним наукам, фармакології та фармацевтиці. На третьому місці нейробіологія, генетика та молекулярна біологія (Назаровець, 2018).

Висновки. Відкритий доступ забезпечує безперебійний, безплатний онлайн-доступ до наукової інформації, що є основою для відкритої науки. ВД слугує інструментом для прискорення обміну знаннями, розвитку науки, сприяє усуненню нерівності та допомагає вирішити низку глобальних проблем. Після прийняття Будапештської декларації відкритого доступу українська бібліотечна спільнота розпочала активну роботу з упровадження принципів ВД у країні. У процесі дослідження вдалося виділити 4 основні тематичні спрямування над якими велася робота. Зокрема, це розробка політик ВД як на рівні окремих установ, так і на рівні держави, упровадження інституційних репозитаріїв та започаткування журналів ВД, дискусії щодо врегулювання питання авторського права в умовах відкритої наукової комунікації. Проте низка питань і викликів усе ще залишається перед бібліотеками та бібліотечно-інформаційними фахівцями. Наприклад, якість метаданих під час формування інституційних репозитаріїв, боротьба з хижацькими виданнями, забезпечення довідковими матеріалами про переваги поширення результатів досліджень у відкритому доступі. Наступні дослідження варто зосередити на вивченні обізнаності українських науковців з принципами та практиками ВД, на встановленні чинників, які сприяють вибору журналів і платформ ВД, а також потенційних бар'єрів.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бакуменко, Л., 2012. Корпоративні інституціональні репозитарії бібліотек вищих навчальних закладів: відкритий доступ до наукових публікацій. *Вісник Книжкової палати*, 10, с.18-22.
- Калініна-Симончук, Ю., 2022. Відкритий доступ до досліджень і збереження авторського права: VOAI20. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 65, с.227-235.
- Назаровець, С.А., 2018. Чорний відкритий доступ в Україні: аналіз завантажень українськими інтернет-користувачами наукових публікацій з Sci-Hub. *Nauka innov*, [e-journal] 14 (2), pp.19-26. <https://doi.org/10.15407/scin14.02.019>
- Савенкова, Л., 2019. Електронні публікації у системі наукової комунікації. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*, 15, с.61-66.
- Троцька, В., 2020. Відкритий доступ до опублікованих творів: питання дотримання авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2, с.22-31.

- Цюра, М. та Цибенко, І., 2022. Наукометричні бази даних для оцінки відкритості грантових наукових досліджень. В: *Відкрита наука та інновації в Україні 2022*, Перша Міжнародна конференція. Київ, Україна, 27-28 жовтня 2022. Київ: Державна науково-технічна бібліотека України, с.46-49
- Чмир, О., 2022. Національний репозитарій академічних текстів у системі відкритої науки: сучасний стан та майбутній розвиток. В: *Відкрита наука та інновації в Україні 2022*, Перша Міжнародна конференція. Київ, Україна, 27-28 жовтня 2022. Київ: Державна науково-технічна бібліотека України, с.26-27.
- Ярошенко, Т., 2001. Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років. *Бібліотечний вісник*, 5, с.3-10.
- Green, B., Johnson, C.D. and Adams, A., 2006. Writing narrative literature reviews for peer-reviewed journals: secrets of the trade. *Journal of Chiropractic Medicine*, [e-journal] 5 (3), pp.101-117. [https://doi.org/10.1016/S0899-3467\(07\)60142-6](https://doi.org/10.1016/S0899-3467(07)60142-6)
- Hopf, D., Dellmann, S., Hauschke, C. and Tullney, M., 2022. *Wirkungen von Open Access. Literaturstudie über empirische Arbeiten 2010-2021*. [online] Hannover: Technische Informationsbibliothek (TIB). <https://doi.org/10.34657/7666>
- Kostyrko, T. and Korolova, T., 2021. Bibliometric analysis of publications of scientists in open access as a tool to increase the publishing activity of the university. In: *University Library at a New Stage of Social Communications Development*. Conference Proceedings, [e-journal] 6, pp.108-117. https://doi.org/10.15802/unilib/2021_248521
- Kuchma, I., 2007. Developing National Open Access Policies: Ukrainian Case Study. In: *Openness in Digital Publishing: Awareness, Discovery and Access*, Proceedings of the 11th International Conference on Electronic Publishing, ELPUB. Vienna, Austria, 13-15 June 2007. Vienna, pp.463-464.
- Kuchma, I., 2008. Open Access, Equity, and Strong Economy in Developing and Transition Countries: Policy Perspective. *Serials Review*, 34 (1), pp.13-20.
- Kuzmenko, H., Bratus, I., Kovalova, O., Halchenko, M., Araya Berrios N. and Zaria, S., 2022. Creating an Open-Access Student Scientific Journal with the Help of «Open Journal Systems» at the UNESCO Center «Junior Academy of Sciences of Ukraine». *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (5), pp.672-680.
- Langham-Putrow, A., Bakker, C. and Riegelman, A., 2021. Is the open access citation advantage real? A systematic review of the citation of open access and subscription-based articles. *PLoS One*, [e-journal] 16 (6), e0253129. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253129>
- Lazarenko, N., Kolomiets, A., Bilous, V., Zahorodnii, S., Gromov, I., Zhovnych, O. and Ivanichkina, N., 2022. Institutional Repositories as a Global Dissemination Tool of Educational and Scientific Information. *Encounters in Theory and History of Education*, 23, pp.241-258.
- Muth, L.T. and Salvador Lopez, J.M., 2021. Open Access Publications and Their Impact on Sustainability Development Goals. In: Leal Filho, W., Azul, A.M., Brandli, L., Lange Salvia, A., and Wall, T. eds. *Industry, Innovation and Infrastructure. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. [e-book] Cham: Springer, pp.783-797. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95873-6_137
- Nazarovets, S. and Nazarovets, M., 2018. Local Journals and Misleading Metrics: A Quantitative Analysis of Publication Activity of LIS PhD Students in Ukraine. *Bilgi Dünyası*, [e-journal] 19 (1), pp.85-104. <https://doi.org/10.15612/BD.2018.643>
- Novikov, A., 2020. The Splendors and Miseries of Open Access Scientific Publishing in Ukraine. *Publications*, [e-journal] 8 (1), art.16. <http://dx.doi.org/10.3390/publications8010016>
- Onwuegbuzie, A.J. and Frels, R., 2016. *7 Steps to a Comprehensive Literature Review: A Multimodal and Cultural Approach*. London: SAGE Publications.

- Taswell, C., 2022. Epistemic Injustice, Open Access, and Citational Justice. *Brainiacs Journal of Brain Imaging And Computing Sciences*, [e-journal] 3 (2), e-doc X3B678B7A.
- Tennant, J.P., Crane, H., Crick, T., Davila, J., Enkhbayar, A., Havemann, J., Kramer, B., Martin, R., Masuzzo, P., Nobes, A., Rice, C., Rivera-López, B., Ross-Hellauer, T., Sattler, S., Thacker, P.D. and Vanholsbeeck, M., 2019. Ten Hot Topics around Scholarly Publishing. *Publications*, [e-journal] 7 (2), art.34. <https://doi.org/10.3390/publications7020034>
- Tennant, J.P., Waldner, F., Jacques, D.C., Masuzzo, P., Collister, L.B. and Hartgerink, C.H., 2016. The academic, economic and societal impacts of Open Access: an evidence-based review. *F1000Research*, [e-journal] 5, art.632. <https://doi: 10.12688/f1000research.8460.3>
- Xiao, Y. and Watson, M., 2019. Guidance on conducting a systematic literature review. *Journal of Planning Education and Research*, 39 (1), pp.93-112.

REFERENCES

- Bakumenko, L., 2012. Korporatyvni instytutsionalni repozytarii bibliotek vyshchyykh navchalnykh zakladiv: vidkryti dostup do naukovykh publikatsii [Corporate institutional repositories of libraries of higher educational institutions: open access to scientific publications]. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, pp.18-22.
- Chmyr, O., 2022. Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv u systemi vidkrytoi nauky: suchasnyi stan ta maibutnii rozvytok [National repository of academic texts in the system of open science: current state and future development]. In: *Open Science and Innovation in Ukraine 2022*, First international conference. Kyiv, Ukraine, 27-28 October 2022. Kyiv: State Scientific and Technical Library of Ukraine, pp.26-27.
- Green, B., Johnson, C.D. and Adams, A., 2006. Writing narrative literature reviews for peer-reviewed journals: secrets of the trade. *Journal of Chiropractic Medicine*, [e-journal] 5 (3), pp.101-117. [https://doi.org/10.1016/S0899-3467\(07\)60142-6](https://doi.org/10.1016/S0899-3467(07)60142-6)
- Hopf, D., Dellmann, S., Hauschke, C. and Tullney, M., 2022. *Wirkungen von Open Access. Literaturstudie über empirische Arbeiten 2010-2021*. [online] Hannover: Technische Informationsbibliothek (TIB). <https://doi.org/10.34657/7666>
- Kalinina-Symonchuk, Yu., 2022. Vidkryti dostup do doslidzhen i zberezhennia avtorskoho prava: BOAI20 [Open access to research and preservation of copyright: BOAI20]. *Academic Papers of The Vernadsky National Library of Ukraine*, 65, pp.227-235.
- Kostyrko, T. and Korolova, T., 2021. Bibliometric analysis of publications of scientists in open access as a tool to increase the publishing activity of the university. In: *University Library at a New Stage of Social Communications Development*. Conference Proceedings, [e-journal] 6, pp.108-117. https://doi.org/10.15802/unilib/2021_248521
- Kuchma, I., 2007. Developing National Open Access Policies: Ukrainian Case Study. In: *Openness in Digital Publishing: Awareness, Discovery and Access*, Proceedings of the 11th International Conference on Electronic Publishing, ELPUB. Vienna, Austria, 13-15 June 2007. Vienna, pp.463-464.
- Kuchma, I., 2008. Open Access, Equity, and Strong Economy in Developing and Transition Countries: Policy Perspective. *Serials Review*, 34 (1), pp.13-20.
- Kuzmenko, H., Bratus, I., Kovalova, O., Halchenko, M., Araya Berrios N. and Zaria S., 2022. Creating an Open-Access Student Scientific Journal with the Help of "Open Journal Systems" at the UNESCO Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine". *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (5), pp.672-680.

- Langham-Putrow, A., Bakker, C. and Riegelman, A., 2021. Is the open access citation advantage real? A systematic review of the citation of open access and subscription-based articles. *PLoS One*, [e-journal] 16 (6), e0253129. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253129>
- Lazarenko, N., Kolomiets, A., Bilous, V., Zahorodnii, S., Gromov, I., Zhovnych, O. and Ivanichkina, N., 2022. Institutional Repositories as a Global Dissemination Tool of Educational and Scientific Information. *Encounters in Theory and History of Education*, 23, pp.241-258.
- Muth, L.T. and Salvador Lopez, J.M., 2021. Open Access Publications and Their Impact on Sustainability Development Goals. In: Leal Filho, W., Azul, A.M., Brandli, L., Lange Salvia, A., and Wall, T. eds. *Industry, Innovation and Infrastructure. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. [e-book] Cham: Springer, pp.783-797. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95873-6_137
- Nazarovets, S. and Nazarovets, M., 2018. Local Journals and Misleading Metrics: A Quantitative Analysis of Publication Activity of LIS PhD Students in Ukraine. *Bilgi Dünyası*, [e-journal] 19 (1), pp.85-104. <https://doi.org/10.15612/BD.2018.643>
- Nazarovets, S.A., 2018. Chornyi vidkrytyi dostup v Ukraini: analiz zavantazhen ukrainskymy internet-korystuvachamy naukovykh publikatsii z Sci-Hub [Black open access in Ukraine: analysis of downloads of scientific publications from Sci-Hub by Ukrainian Internet users]. *Nauka innov*, [e-journal] 14 (2), pp.19-26. <https://doi.org/10.15407/scin14.02.019>
- Novikov, A., 2020. The Splendors and Miseries of Open Access Scientific Publishing in Ukraine. *Publications*, [e-journal] 8 (1), art.16. <http://dx.doi.org/10.3390/publications8010016>
- Onwuegbuzie, A.J. and Frels, R., 2016. *7 Steps to a Comprehensive Literature Review: A Multimodal and Cultural Approach*. London: SAGE Publications.
- Savenkova, L., 2019. Elektronni publikatsii u systemi naukovoï komunikatsii [Electronic publications in the scientific communication system]. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 15, pp.61-66.
- Taswell, C., 2022. Epistemic Injustice, Open Access, and Citational Justice. *Brainiacs Journal of Brain Imaging And Computing Sciences*, [e-journal] 3 (2), e-doc X3B678B7A.
- Tennant, J.P., Crane, H., Crick, T., Davila, J., Enkhbayar, A., Havemann, J., Kramer, B., Martin, R., Masuzzo, P., Nobes, A., Rice, C., Rivera-López, B., Ross-Hellauer, T., Sattler, S., Thacker, P.D. and Vanholsbeeck, M., 2019. Ten Hot Topics around Scholarly Publishing. *Publications*, [e-journal] 7 (2), art.34. <https://doi.org/10.3390/publications7020034>
- Tennant, J.P., Waldner, F., Jacques, D.C., Masuzzo, P., Collister, L.B. and Hartgerink, C.H., 2016. The academic, economic and societal impacts of Open Access: an evidence-based review. *F1000Research*, [e-journal] 5, art.632. <https://doi.org/10.12688/f1000research.8460.3>
- Trotska, V., 2020. Vidkrytyi dostup do opublikovanykh tvoriv: pytannia dotrymannia avtorskoho prava [Open access to published works: the issue of copyright compliance]. *Theory and Practice of Intellectual Property*, 2, pp.22-31.
- Tsiura, M. and Tsybenko, I., 2022. Naukometrychni bazy danykh dlia otsinky vidkrytosti hrantovykh naukovykh doslidzhen [Citation databases to evaluate openness of research funded by public grants]. In: *Open Science and Innovation in Ukraine 2022*, First international conference. Kyiv, Ukraine, 27-28 October 2022. Kyiv: State Scientific and Technical Library of Ukraine, pp.46-49.
- Xiao, Y. and Watson, M., 2019. Guidance on conducting a systematic literature review. *Journal of Planning Education and Research*, 39 (1), pp.93-112.
- Yaroshenko, T., 2001. Zelenyi shliakh vidkrytoho dostupu. Repozytarii ta yikh rol u naukovii komunikatsii: pershi dvadtsiat rokov [The Green Way of Open Access. Repositories and their role in scholarly communication: the first twenty years]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, pp.3-10.

УДК 004:021.61(477)

Nataliia Kaliuzhna,

PhD Student,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine,

TIB – Leibniz Information Centre for Science and Technology

and University Library,

Hannover, Germany

nataalka.kaliuzhna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3154-8194>

OPEN ACCESS PRINCIPLES IMPLEMENTATION IN UKRAINE: CURRENT STATE AND FUTURE PERSPECTIVES

The purpose of the article is to conduct a comprehensive, objective and critical analysis of the results of research on open access in Ukraine to assess the current state of the topic and identify the aspects which require deeper study in order to develop an effective mechanism for implementing the principles of open access in practice.

Research methods. The method of narrative literature review with a defined search strategy and criteria for selecting publications in four databases, such as Dimensions, Scopus, Web of Science and the depository of electronic copies “Scientific Periodicals of Ukraine” was used. The inclusion criteria were articles published by authors affiliated with Ukrainian institutions.

The scientific novelty lies in the fact that the literature analysis helped to expand and deepen knowledge about the thematic areas of open access research in Ukraine; to identify previously unknown links and contradictions between studies; and to identify areas that require further studies, which include, in particular, the analysis of factors and barriers that facilitate or prevent Ukrainian authors from disseminating their works in open access, the dynamics of growth and peculiarities of the distribution of the share of open access publications by year and field of study.

Conclusions. Open access is one of the main components of Open Science. It serves as a tool for accelerating knowledge sharing, developing science, helping to eliminate inequality, and helping to solve several global problems. The research of Ukrainian scientists focuses on four primary areas of open access research: the development of open access policies at the level of institutions and the state, the introduction of institutional repositories, the launch of open access journals, and the regulation of copyright in open scientific communication.

Keywords: open access; open science; repositories; copyright; open access journals.

24.04.2023